

ТВОРЧИСТЬ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ І МАРІЇ МАТІОС У КОНТЕСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Автор статті розкриває художні особливості творів Ольги Кобилянської і Марії Матіос, окреслює специфіку розвитку феміністичної традиції в українській літературі.

В статті проаналізовано ключові аспекти творчості письменниць: спільні теми та мотиви (національні, історичні та соціально-політичні риси, гендерна та феміністична проблематика та ін.), специфіку жіночого письменства (сповідальність стилю, розповідь про життя жінки та жіноча картина світу), образи та характери героїв (психологізм), жанр творчості (щоденник) та стилістичні засади творчого світу письменниць.

Ключові слова: жіноча літературна традиція, „жіноче питання”, патріотична проблематика, жіночий характер, образна система, жанрове вирішення, фольклоризм.

Татьяна Качак

Творчество Ольги Кобылянской и Марии Матиос в контексте украинской женской литературной традиции

Автор статьи раскрывает художественные особенности произведений Ольги Кобылянской и Марии Матиос, очерчивает специфику развития феминистической традиции в украинской литературе.

В статье проанализировано ключевые аспекты творчества писательниц: общие темы и мотивы (национальные, исторические и социально-политические черты, гендерная и феминистическая проблематика и др.), специфику женского письма (исповедальность писательского стиля, рассказ о женской жизни и женской картине мира), образы и характеристики героя (психологизм), жанр творчества (дневник) и стилистические основы творческого мира писательниц.

Ключевые слова: женская литературная традиция, «женский вопрос», патриотическая проблематика, женский характер, образная система, жанровое решение, фольклоризм.

Tetjana Kachak

The creations of Olha Kobylyanska and Marija Matios in the contest of the Ukrainian feminine literary tradition

The author of the article exposes the art distinctions of the works of Olha Kobylyanska and Marija Matios, outlines the specific of development of the Ukrainian feminine literary tradition.

The very important aspects of the writers' creations were analyzed in the article: the mutual themes and reasons (national, historical and socially-political trends, gender and feministic problematic, etc.), specific of the "womanish writing" (confessional writing style, the tale of the woman's experience, and the model of the woman's vivid system), the images and characters of heroes (psychologism), the genre of the creations (form of diary) and stylistic principles of the writers' fiction world.

Key words: feminine literature tradition, "feminine question", patriotic problems, female character, character system, genre realization, folklorism.

Останні десятиліття засвідчили актуальність розмови про українську жіночу літературну традицію. Очевидно, це пов'язано не тільки з переосмисленням попередніх історико-літературних епох, а й активною творчою діяльністю жінок-письменниць на початку ХХІ століття (маємо на увазі творчість Оксани Забужко, Марії Матіос, Євгенії Кононенко, Софії Майданської, Галини Тарасюк та інших). Це явище асоціативно повертає нас до початку ХХ століття і творів Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Наталії Кобринської, які в свою чергу надали українській жіночій традиції нового розвитку (адже перед тим були Марко Вовчок, Олена Пчілка) і спрямували її у європейське русло.

У попередніх статтях нами розглядалася проблема взаємозв'язку творчості Ольги Кобилянської, Лесі Українки і сучасних українських письменниць – Оксани Забужко, Софії Майданської, Євгенії Кононенко, Світлани Йовенко [Див. 15, 16]. Зокрема акцентувалося, що творчість Ольги Кобилянської відлунує у сучасній жіночій прозі у формі феміністичних тенденцій проблематики, мотивів та жіночих образів, стильових рис. Частково було порушено і питання розвитку української жіночої літературної традиції, але не висвітлювалася у цьому контексті творчість Марії Матіос, як однієї із найяскравіших сучасних письменниць, хоч був здійснений аналіз деяких її творів [29].

Про паралелі у творчості жінок-письменниць на зламі ХІХ-ХХ і ХХ-ХХІ століть і розвиток "жіночого дискурсу" писали С. Павличко [25, 26], В. Агєєва [1, 2], Т. Гундорова [6, 7], Н. Зборовська [13], О. Забужко [12]; творчість О. Кобилянської розглядали І. Франко, Леся Українка, П. Филипович, М. Наєнко, Н. Томашук, Т. Гундорова, Б. Мельничук, І. Демченко, Н. Бабич, Ю. Гречанюк, Я. Мельничук [Див. 24] та інші; про прозу М. Матіос позитивно відгукувалися А. Дімаров [10], В. Габор [3], В. Гутковський [8] та інші. На праці названих літературознавців спиратимемося і ми.

Питання творчості Ольги Кобилянської і Марії Матіос у контексті української жіночої літературної традиції актуальне з огляду на те, що це письменниці Буковини, які репрезентують жіночу прозу на двох історико-літературних етапах. Ольга Кобилянська – одна із перших письменниць в українській літературі, які порушили так зване "жіноче питання", поставили в центр твору світ жінки, її психологію і екзистенцію, проблеми творчої самореалізації і подолання традиційних тендерних стереотипів. Марія Матіос – сучасна письменниця, яка продовжує центрувати "жіноче питання", поглиблюючи його психологічний аспект, акцентуючи на часовій парадигмі, історичному контексті. Цих письменниць об'єднує не тільки Буковина, "жіноче питання", а й специфічне мислення креативних особистостей, майстерність образо- і характеротворення, мовна колоритність художнього світу, відданість мистецтву слова.

Аналізуючи літературну жіночу традицію, американський літературний критик Модуре відзначав: "Це тексти, написані з жіночого погляду", або "тексти, які приховано чи відверто підривають домінуючу патріархальну/чоловічу традицію" [Цит. за 4, с. 144]. Відповідь на питання, чи простежується така традиція в українській літературі, частково можна отримати, аналізуючи розвиток феміністичного літературного дискурсу в українському культурному просторі. І це швидше лінія літературної традиції, сформована жінками-письменницями, аніж явище, позначене деструктивними впливами щодо літературної традиції загалом, в якій домінує творчість чоловіків-письменників. Хоч, на думку українських літературознавців, зокрема С. Павличко, творчість Лесі Українки і Ольги Кобилянської "беззаперечно засвідчила кризу української традиційної маскулітності" [Див. 27, с. 95]. Письменниці 80-90-х років ХХ ст. Звертались до літературного досвіду своїх попередниць кін. ХІХ – поч. ХХ ст. (Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Євгенії Ярошинської та ін.), середини ХХ ст. (І. Вільде), розвиваючи і трансформуючи його у своїй творчості, адже "кожен митець мусить мати відчуття традиції" [11, с. 86]. Такий літературний досвід в першу чергу є джерелом проблематичних центрів сучасної жіночої прози (мотив сестринства, питання тендерних відносин, самоствердження жінки як творчої особистості тощо), жанрових еспериментів (розвиток жанрів, які сприяють вираженню рис "жіночого письма" – щоденникової сповіді, автобіографічного роману), стильових принципів (поєднання ліричного і філософського, виокремлення жіночої точки зору на світ, акцентування на проблемах героїні (психологічний аналіз жіночих образів із "внутрішньої" точки зору)). Але якщо розглядати українську жіночу літературну традицію у порівнянні з українською чоловічою літературною традицією, то змушені констатувати їх взаємовідношення як маргінальне/центральне (як зауважує Н. Зборовська, "жіночий тип дискурсу" є завжди іншим стосовно "великого" авторитарного голосу" [14, с. 124], хоч їх розвиток іде паралельно і відбувається фактично за одними і тими ж законами еволюції. Правда, в окремих літературних епохах (які характеризуються процесами деканонізації і зламу або зміщення центру, старого канону, а відтак вироблення нових критеріїв його побудови) можна фіксувати перетин ліній жіночої і чоловічої традицій і навіть явище новаторства у творчості жінок-письменниць, пов'язане із тематичними та жанрово-стильовими експериментами ("диктування" літературної моди: наприклад, український неоромантизм Ольги Кобилянської та Лесі Українки. Про революційну діяльність О. Кобилянської пише Т. Гундорова, називаючи її творчість "відправним пунктом українського модернізму" [7, с. 21,25]). Це можна проілюструвати на графічному зображенні, враховуючи естетико-стильову періодизацію історії літератури [Див. 28, с. 149-291]. Жирна лінія позначає чоловічу літературну традицію, тоді як тонка – жіночу.

Нас цікавить жіноча літературна традиція в окремих її проявах – творчості Ольги Кобилянської та Марії Матіос. На тематико-проблематичному, жанровр-стильовому та образно-нараційному рівнях художніх творів цих авторок є дотичні аспекти, які спробуємо проаналізувати. Об'єктом нашого дослідження стали прозові твори О. Кобилянської (оповідання, нариси, повісті) та Марії Матіос (романи "Солодка Даруся", "Щоденник страченої", сімейна сага в новелах "Майже ніколи не навпаки", повісті "Москалиця" та "Мама Маріца – дружина Христофора Колумба").

Національне питання та патріотична проблематика – перша дотична. Ольга Кобилянська завжди відстоювала український народ та національні ідеї. Головні герої її творів – палкі прихильники власної держави, незважаючи навіть на відсутність її незалежності; народолюбці, які хочуть кращої долі для своїх співвітчизників; гуманісти – аристократи духу, що сповідують чи то любов, чи то співчуття до власного народу і відчувають себе його часткою. Чи не найяскравіше експліцитно і в повному обсязі дана проблема порушена на сторінках повісті про національну

інтелігенцію "Апостол черні". Батьки виховують дітей "для України" [17, с. 14], отець Захарій прагне бути апостолом "черні", а головний герой Юліан не тільки почуває себе українцем, а й гордий з цього: "Для України!" – кликав його молодий голос" [17, с. 21]; він вивчав історію народів і порівнював її з українською: "Шукав теж великих моментів в українській історії, де велася завзята боротьба за рідну землю і за переслідування ворогами українського народу. Коли, наче по проходах по чистилищі, віднаходив згублений правдивий свій ґрунт, відчував, до чого призначений, і брався дальшої науки" [17, с.21]. Юліан не зрікається "свого українства" навіть тоді, коли дід Дори забороняє їм одружуватися. Містичний зв'язок між поколіннями часто стає структуруючим чинником розвитку подій, зокрема національно-патріотичного питання. Такий же акцент ставить і М. Матіос.

Героїня оповідання "Аристократка" виступає символом України – знівченої долею, злиднями, пригніченою обставинами, але гордою до самої смерті, ніколи "не упадаючи духом", черпаючи сили у "споминах про предків". Внук – син пригнобленої нації – пообіцяв бабуні "остати своєму народові вірним" [21, с. 341]. О. Кобилянська надає своїм героям "русинам" рис патріотизму, виразно озвучуючи власну позицію, засуджуючи при цьому ненависне ставлення до них представників інших національностей, зокрема поляків та німців ("Він і вона", "У св. Івана", "Мужик", "Сниться" та ін.).

М. Матіос також розглядає проблему державності, національної ідентичності та свідомості народу в контексті панування на буковинських землях то німців, то австріяків, то росіян. Зрештою, в своїх творах вона описує Буковину початку ХХ століття. У "драмі на три життя" – "Солодкій Дарусі" авторка викриває радянську окупацію, відтворює події 1939 року, коли буковинський край був під владою Румунії, а Галичину окупували совіти, відбулася зміна влади і ставлення до людей. Саме через них постраждала Даруся, яка "купилася на цукерку", запропоновану радянським офіцером і розказала про "нічну пригоду" і прихід "тих із лісу". Такий же історичний мотив розгорнуто й у "Москалиці". До Северини теж приходять "трое з лісу", навідуються "москалі", які виселяють людей у Сибір. Москалиця прикидається божевільною і таким чином рятується від виселення. Спротив окупації, боротьба за власну ідентичність – імпліцитний смисл буття героїнь повістей М. Матіос – Москалиці та Маріци. Москалиця, незважаючи на своє прізвище і походження, налаштована патріотично. Її хвилює доля дітей і родин, засланих до Сибіру і Магадану, її хвилює доля України. Але навіть по закінченні воєн і настанні теперішніх часів, "Северина до тепер не вірить, що Україна – надовго... [...]. То хто ж із розумних людей буде вірити, що Україна надовго, коли мало хто пам'ятає, що невинних людських кісток розкидано по її землі не менше, як листу?" [21, с. 60].

Буковинський колорит, що стає каркасом сюжетної події твору, створює специфічний пафос, втілюється у характерах героїв, пейзажних описах та зображенні побуту, мові – друга дотична творчості О. Кобилянської та М. Матіос.

Так, оповідання "Битва" О. Кобилянської – це суцільний образ буковинських Карпат: "Гора біля гори стоять разом в німій величі, одягнені в смерекові ліси... [...]. Тут панувала всюди таємна тиша. Царювала розкіш у вегетації, краса в барвах флори, а на горах таке багатство зелені, що якомось аж пригноблювало чоловіка" [18, с. 379]. Або ж у "Природі" авторка описує гірську дорогу, якою вертається юний гуцул з міста: "Ліворуч гірської дороги, котрою він йшов, зіяла поросла лісом пропасть, праворуч тяглася скалиста лісова гора, стрімка та висока, мов стіна" [18, с. 316]; смереки, які нависли над новою гуцульською хатою, тощо. Ці описи нагадують пейзажні фрагменти із "Москалиці" М. Матіос. Поетика лісу і гір, як і сама природа, – одна із характерних прикмет художнього світу О. Кобилянської [9, с 146].

Мова героїв О. Кобилянської позначена не тільки специфікою західноукраїнської мовленнєвої традиції, буковинської говірки, а й диктована часом, в якій творила авторка і який відтворювала в оповіданнях і повістях. У діалогах героїв та розповіді М. Матіос домінує покутсько-буковинський діалект. Один із прикладів – відповідь Грицька Кейвана Іванові Варварчукові на привітання ("Будьте здорові, тату!"): "Дякую. Боже, і вам помагай! Щось давно тебе не видів межі людьми, вояче...– казав Грицько, не відриваючись від роботи. – Є свята неділя, свято, а ти пантруєш свою худобу та жінку, ніби їх зроду не видів..." [20, с. 16]. Мова персонажів залежить від їх стану, середовища, характеру. Так, аристократизм, притаманний героїням О. Кобилянської вимагає від них вміння спілкуватися літературною мовою, тоді, як мова персонажів М. Матіос відповідає їх сільському середовищу, світоглядіві й типу мислення.

Як О. Кобилянська, так і М. Матіос у центр твору ставлять сильні характери, непересічні образи. Образ сильної жінки – третя дотична їх прози. Олену Ляуфлер ("Людина"), Наталку Верковичівну ("Царівна"), Марту, Софію та Ганнусю ("Меланхолійний вальс"), Параску ("Некультурна") та інших героїнь О. Кобилянської об'єднує розум, сила – як фізична, так і духовна. Це самодостатні жінки, які прагнуть самостійності й самореалізації. Їх психологічні портрети створюють галерею образів "нових жінок", які, з одного боку, одержимі творчістю, а з іншого – приречені на нерозуміння і самотність, постійне очікування свого щастя. Прикладом такого типу жінки є героїня нарису "Impromptu phantasie", яку "не бажав ніякий мужчина за жінку. Вона була розумна, дотепна, незвичайно багата натура...[...]. Була занадто оригінальна, замало нинішня, а не мала в собі нічого з "плебейськості" [18, с. 368]. Тендерна проблематика властива й іншим творам авторки ("Людина", "Царівна", "Він і вона", "Через кладку" та ін.).

Жінки-героїні прози М. Матіос – дещо інші, сповнені життєвого досвіду, який формує їх характер; розумні, хоч і не творчі особистості. Кожна з героїнь носій конкретної, неповторної і трагічної, людської долі. Авторка міркує про "тутешніх людей, не розбещених ані багатством, ані іншими надмірностями" [21, с. 18]. Гірська велич і гордість – паралелізм до характеру жінок – гордих, твердих в своїх переконаннях, мужніх і наділених таємничою силою передбачення (Даруся), зцілення (Москалиця), "відвертання біди" (Маринька). Але, незважаючи на самодостатність, і їх переслідує самотність, бажання реалізуватися (згадаймо, хоча б Петруню з її покликом материнства із "сімейної саги в новелах").

Даруся все життя розкаюється за несвідомий вчинок, який призвів до страти її батьків; Москалиця – приречена на самотність і боротьбу за виживання, бо "у гріху народжена", та ще й від москаля; Маріца несе тяжкий хрест – втрачає коханого чоловіка, виховує хвору дитину. У цих образах сконденсовано проблему гріха і покарання, яку в свій час виокремили у творчості О. Кобилянської В. Антофійчук і Д. Волощук [24, с. 32-34]. Це жінки – загартовані життям, які є "самі по собі", які знають власну правду і біду, намагаються боронитися від світу, чужих "злих язиків" та пересудів. Та їм не завжди вдається встояти у цьому жорстокому світі. А звідси – психічні зриви і стани божевілля. В цьому контексті частково подібними є ситуації Тетяни з повісті "В неділю рано зілля копала" та Мариньки із саги "Майже ніколи не навпаки".

Для образної системи творів О. Кобилянської та М. Матіос властива деталізація у зображенні внутрішнього світу жінки, що пов'язане із психологізмом "жіночого письма", який виражений у передачі нюансів жіночого типу мислення, внутрішнього світу жінки, порухів її душі, фіксуванням свідомих і підсвідомих бажань тощо. „Реальна психологія (психологізм у мистецтві) починається там, де мова йде про внутрішній світ конкретної, неповторної особистості. Людина неповторна не лише обличчям, вона неповторна ще більше своєю психікою. Відтворення цієї неповторності – це і є психологізм" [23, с. 127], – пише М. Моклиця.

Риси жіночого письма (сповідальність, виповідання жіночого досвіду та жіноча модель образної системи) – четверта дотична творчості О. Кобилянської та М. Матіос. Чи не найяскравіше сповідальність як манера оповіді, психологічне зображення внутрішнього світу жінки, її переживань простежуються у "Людині", "Царівні" О. Кобилянської та "Щоденнику страченої" М. Матіос. Об'єднує ці твори і жанрове визначення. Матіос означила свою книгу як психологічну розвідку, адже головна увага її зосереджена на дослідженні внутрішньої драми закоханої людини. „Це – не "Даруся", – розповідає письменниця, – але уній не менше напруги і пристрасті. Зосереджуюся на людській психології через підсвідомість. На 90 відсотків книга написана у формі жіночого щоденника"[5]. Авторка обрала жанр щоденника, адже саме через таку форму найкраще можна репрезентувати внутрішній світ, переживання, пристрасті, думки та потік свідомості головної героїні. І це не просто щоденник, а "правдива історія людини – історія її приватного життя". Це "Жіночий літопис". Наголос на цьому не випадковий, адже тільки жінка може так тонко вловити і відтворити історію жіночої самотності, страху, страждань, роздумів і зтяжненого очікування щастя.

"Царівна" – твір, написаний у жанрі щоденника, в записах якого героїня відкриває читачеві свої думки, почуття і переживання, погляди на тогочасну інтелігенцію і суспільство. Правда, твори О. Кобилянської, окрім відкритості "зображенні жіночої чуттєвості" [7, с. 26], позначені й автобіографізмом. Як зауважує Т. Гундорова, "власна біографія письменниці стає моделлю її феміністичної нарації, а жіноче "я" – основною темою літературної творчості" [7, с. 9]. Та й сама письменниця зізнавалася: "Мої особисті переживання відігравали немалу роль в моїх писаннях" [19,

с. 236], а в листі до О. Маковея писала: "Прочиталисьте Valse melancholique" і знаєте історію мого життя. Се моя історія" [Цит. за 30, с. 75].

Особливий стиль, нарація, жанрове вирішення прозових творів, символізм (прикметність, фольклоризм, містичність) – п'ята дотична творчості письменниць.

У статті окреслено основні дотичні творчості Ольги Кобилянської та Марії Матіос. Звичайно, поза нашою увагою залишилися інші моменти, які засвідчують приналежність авторок до однієї лінії української літературної жіночої традиції. Вони потребують окремого розгляду.

Література

1. Агеєва В. "Жінка-авторка як інопланетянка" // Жінка як текст. Емма Андієвська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти. Упорядник Л. Таран. – К.: "Факт", 2002. – С. 199-205.
2. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: Монографія. – К.: Факт, 2003. – 320 с.
3. Габор В. Марія Матіос // Незнайомо: Антологія української „жіночої” прози та есеїстики другої пол. ХХ – поч. ХХІ ст. – Львів: ЛА „Піраміда”, 2005. – С. 374 -375.
4. Гапон Н. Тендер у гуманітарному дискурсі: філософсько-психологічний аналіз. – Львів: Літопис, 2002. – 310 с.
5. Гузко Г. Сюрпризи форуму видавців, <http://artvertep.dp.ua/news/665.html>
6. Гундорова Т. Ольга Кобилянська CONTRA Ніцше, або народження жінки з духу природи // Тендер і культура: 36 ст. / Упоряд.: В. Агеєва, С. Оксамитна. – К.: Факт, 2001. – С.34-52.
7. Гундорова Т. Femina melancholica: Стаття і культура в тендерній утопії Ольги Кобилянської. – К.: Критика, 2002. – 272 с.
8. Гутковський В. Анотація // Матіос М. Солодка Дарус. – Львів: ЛА „Піраміда”, 2004. – С.4.
9. Демченко І. Особливості поезики Ольги Кобилянської: Монографія. – К., 2001. – 208 с.
10. Дімаров А. Марічка // Матіос М. Солодка Даруся. – Львів: ЛА „Піраміда”, 2004. – С. 6.
11. Еліот Томас Стернз. Функція літературної критики // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – С. 86 – 94.
12. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика 90-х. – К.: Факт, 1999. – 340 с.
13. Зборовська Н., Лльницька М. Феміністичні роздуми на карнавалі мертвих поцілунків.—Львів: Літопис, 1999.
14. Зборовська Н. Український культурний канон: феміністична інтерпретація // Кур'єр Кривбасу. – 2000. – Квітень – травень. – № 125-126. – С. 117 – 124.
15. Качак Т. Творчість Ольги Кобилянської і сучасна українська жіноча проза // Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 216-217. Слов'янська філологія. Ольга Кобилянська – письменниця і громадянка: національне і загальнонародське. – Чернівці, 2004. – С. 161-165.
16. Качак Т. Традиції Лесі Українки у жіночій прозі 80-90-х років ХХ століття // Леся Українка і сучасність. Зб. наук. пр. – Т.2. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 81 – 96.
17. Кобилянська О. Апостол черні: Повість. – Львів: Каменяр, 1994. – 243 с.
18. Кобилянська О. Твори: В 2-х томах. – К.: Дніпро, 1988. –Т.1. – 541 с.
19. Кобилянська О. Твори: В 5-ти томах. – К.: Держлітвидав України, 1963. – Т. 5.
20. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. – Львів: ЛА "Піраміда", 2007. – 176 с.
21. Матіос М. Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. – Львів: ЛА "Піраміда", 2008.
22. Матіос М. Щоденник страченої. – Львів: ЛА „Піраміда”, 2005.
23. Моклиця М. Модернізм як структура: Філософія. Психологія. Поетика: Монографія. Вид. 2-ге, доповн., переробл. – Луцьк: Ред.-вид. відділ „Вежа” Волинського держ.ун-ту ім. Лесі Українки, 2002.
24. Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 216-217. Слов'янська філологія. Ольга Кобилянська – письменниця і громадянка: національне і загальнонародське. – Чернівці, 2004.
25. Павличко С. Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі. // Павличко С. Фемінізм / Передм. Віри Агеєвої. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – С. 181 - 187.
26. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. –2-ге, вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999.– 447 с.
27. Павличко С Теорія літератури. – К.: Вид-во С. Павличко "Основи", 2002.– 679с.
28. Пахаренко В. Українська поезика. Наукове видання. – Черкаси: Відлуння-плюс, 2002. – 320 с.
29. Тебешевська Т: Художні особливості „Щоденника страченої” Марії Матіос // Слово і час. – 2006. – № 2. – С. 54-62.
30. Чопик Р. Очікуючи його. Ольга Кобилянська: від Царівни – до Цесаревича (не-роман) // Чопик Р. Переступний вік: (Українське письменство на зламі ХІХ -ХХ ст.). – Львів; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – С 62-115.